

Sıcak Koşullarda Karma Yeme Sodyum Bikarbonat Katkısının Yumurtacı Bildircinlerin Yumurta Verim Özellikleri ve Bazı Kan Parametreleri Üzerine Etkileri

Ferda OKAN

Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Zootekni Bölümü, Adana - TÜRKİYE

Geliş Tarihi: 02.04.1997

Özet : Bu çalışmada, sıcak koşullarda bildircinlerin karmayemlerine NaHCO_3 katkısının yumurta verimi, yumurta kabuk kalitesi, yumurta ağırlığı, yemden yararlanma, kan pH'sı, kan Na^+ düzeyi ve kan gazlarına etkisinin saptanması amaçlanmıştır.

Bu amaçla 9 hafta yaşlı 60 dişi bildircin iki gruba ayrılmış, biri kontrol, diğeri %0.2 düzeyinde NaHCO_3 katkısı olan karma yemi alan deneme grubunu oluşturmuştur.

Elde edilen bulgulara göre NaHCO_3 katkısı, yumurta verimi (%), şekil indeksi (%) ve kabuk ağırlığını (gr) önemli düzeyde artırırken, kabuk kalınlığı ve yemden yararlanma düzeyini etkilememiştir.

Plazma sodyum düzeyi değişmemiş, kan pH'sı gruplar arasında ovipozisyon öncesi benzer olurken, ovipozisyon sonrası önemli düzeyde farklı bulunmuştur. HCO_3^- ve CO_2 miktarları (mmol/L) ovipozisyondan önce katkılı grupta düşük bulunurken, ovipozisyondan sonra kontrol grubuna göre fazla bulunmuştur. Her iki grupta da ovipozisyondan sonra pCO_2 düşmüş, pO_2 yükselmiştir.

Anahtar Sözcükler : Japon Bildircinleri, yumurta verimi, asit-baz dengesi, kan gazları, NaHCO_3 katkısı

Effects of dietary supplemental sodium bicarbonate on some egg characteristics and blood parameters in Japanese Quail reared under high environmental temperature

Abstract : The aim of this study was to determine the effects of dietary supplemental sodium bicarbonate on egg production, egg weight, shell quality, feed conversion efficiency, blood pH, plasma Na^+ values and blood gas in Japanese quail Layers reared under high environmental temperature.

In this study, 9 weeks old 60 female Japanese quail Layers were used and divided equally into two groups. The control group was fed with basal diet where the second group was fed with a diet containing 0.2 % NaHCO_3 .

The results showed that, NaHCO_3 supplementation improved egg production (%), shape index (%) and egg shell weight (gr) ($P<0.05$) significantly. There was no effect on egg shell thickness and feed conversion efficiency.

Plazma Na^+ value remained unchanged. Blood pH was similar between groups before ovulation however significant difference appeared after ovulation.

HCO_3^- and CO_2 concentrations (mmol/L) of group fed with supplemented diet were found low before ovulation. However, after ovulation, same value has been found high when compared to the control group. In both groups pCO_2 decreased and pO_2 increased after ovulation.

Key Words : Japanese Quail, egg production, acid-base balance, blood gases, adding NaHCO_3

Giriş

Kanatlı yetiştiriciliğinde en önemli çevre koşullarının başında kümes içi çevre sıcaklığı gelmektedir. Özellikle bölgemizde yaz aylarındaki sıcaklık, yumurta verimi, yumurta ağırlığı ile kabuk kalitesini olumsuz yönde etkileyerek ekonomik kayıplara neden olmaktadır. Tavuklar homeotermik hayvanlar olup vücut sıcaklıklarını 41-42°C

arasında değişmez tutarlar (1). Çevre sıcaklığı arttığı zaman solunum hızını artırarak solunum sistemindeki suyun buharlaşması ile vücut sıcaklığını dengede tutmaya çalışırlar. Ancak artan solunum ile kan asit-baz dengesi bozulmakta, CO_2 kaybı, dolayısıyla karbonik asit (H_2CO_3) kaybı fazla olduğu için pH yükselmekte ve respiratorik alkaloz oluşmaktadır (2,3). Respiratorik alkaloz sonunda

ise kandaki karbonik asitte azalma söz konusu olur ki bu, yumurta kabuğunun kalsifikasyonunda kullanılacak HCO_3^- 'in azalması anlamını taşımaktadır (4).

Diğer taraftan kanatlılarda sodyum, potasyum ve klor arasında kritik bir denge söz konusu olup bu dengenin optimum düzeyde olması, yumurta verimi, yemden yararlanma ve yumurta kalitesinin iyileşmesini sağlamaktadır (5,6). Kanatlı metabolizmasında özellikle yumurtacılar yumurta verimi ve kabuk yapımı için sodyum ve HCO_3^- 'in ayrı bir önemi vardır. Kanatlılarda yumurta kabuğunun oluşması kandaki asit-baz dengesinin etkisindedir. Çünkü kanın asit-baz oranı CaCO_3 'ün yumurta kabuğunda birikimini limitleyici bir faktördür (7). Bu nedenle sıcak koşullarda kan pH'sını ve alkali fosfataz düzeyini optimize etmek, yumurtacılar iyi kabuk oluşumunu sağlamak amacı ile karma yeme değişik düzeylerde (% 0.1-0.5) NaHCO_3 katkısı yapılması, birçok araştırmacının çalışma konusunu oluşturmuştur (6,8,9,10,11).

Riley (12) karma yemdeki çeşitli elektrolit ve anyonların, asit-baz dengesi, yumurta kabuğu kalitesi, yumurta verimi, yem tüketimi ve yemden yararlanma ile yakından ilgili olduğunu bildirmektedir.

Stevenson (13) kahverengi yumurtacı tavukların yemine NaHCO_3 katkısının (0.5-2.0 gr/kg yem) yumurta ağırlığını artırdığını, yemden yararlanmayı ise etkilemediğini ileri sürmektedir.

Frank ve Burgen (14) yumurta tavuklarına % 0.3-0.4 NaHCO_3 verilmesinin yumurta kabuk kalınlığını, Miles ve Harms (15) özgül ağırlığını artırdığını vurgulamaktadırlar.

Mongin (16) NaHCO_3 eklenmesi ile yumurta kabuk kalitesindeki iyileşmenin yemdeki klor düzeyinin azalması ile olacağını belirtmiştir.

Junqueira ve ark., (17) karma yemdeki fosfor miktarına bakılmaksızın yemlere NaHCO_3 eklenmesinin kan pH ve HCO_3^- düzeyini önemli düzeyde artırdığını bildirmektedirler. Yine Ruiz-Lopez ve Austic (18) NaHCO_3 'ün (120 mEq/kg) kan asit-baz dengesinde önemli bir değişikliğe neden olmamakla birlikte pH'yı, HCO_3^- 'i ve pCO_2 'i artırdığını ileri sürmektedirler.

Tüm bu bilgilerin ışığı altında çalışma sıcak koşullarda yumurtacı bildircinların karma yemine NaHCO_3 eklenmesinin yumurta verimi, yumurta kalitesi, yemden yararlanma düzeyi ve bazı kan parametrelerine etkisini araştırmak amacı ile yapılmıştır.

Materyal ve Metot

Deneme Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootečni Bölümü bildircin ünitesinde Temmuz-Ağustos aylarında yürütülmüştür. Deneme materyali olarak 9 hafta yaşlı 60 adet dişi bildircin (*Coturnix coturnix japonica*) kullanılmıştır. Bildircinler, canlı ağırlıkları tartılarak her grupta benzer canlı ağırlıklar olacak şekilde biri kontrol olmak üzere 2 gruba ayrılmış, her grup, içinde 10'ar hayvanın bulunduğu 3 tekerrürde tekrarlanmıştır. Her iki gruba da piyasadan hazır olarak alınan ve yapısında %17 hamprotein 2750 kcal/kg metabolik enerji bulunan kafes yumurta tavuk yemi (I. dönem) verilmiş, kontrol grubu dışındaki hayvanların karma yemine %0.2 düzeyinde NaHCO_3 katılmıştır.

Bir haftalık ön çalışma döneminin ardından 4 hafta süren denemede, haftalık yem tüketimi, günlük yumurta verimi ve yumurta ağırlığı değerleri belirlenmiş, bunlardan yararlanarak yemden yararlanma düzeyi hesaplanmıştır. Yemden yararlanma düzeyi haftalık toplam yem tüketiminin (gr) haftalık toplam yumurta verimine (gr) bölünmesi ile elde edilmiştir. Ayrıca haftada 3 kez tüm yumurtalarda şekil indeksi, kabuk kalınlığı (sivri, orta, küt) ve kabuk ağırlığı gibi kalite ölçütleri saptanmıştır.

Denemenin son haftasında her gruptan 10'ar hayvandan, yumurta oluşumunun yaklaşık 22. saatinde (kalsifikasyonun en yoğun olduğu), ovipozisyondan 2.5-3.0 saat önce kan örnekleri alınmıştır. Bu zamanı belirlemede, ayaklarına numara takılan hayvanların ovipozisyonlarını izleyen 22.-23. saatte kan örnekleri alınmış, kan örneği alınan hayvanlardan, örnek alınışından 2.5-3.0 saat sonra ovipozisyonu gerçekleştirenlerin kan örnekleri analiz edilmiştir. Kan örnekleri heparinli enjektör yardımı ile arterier kandan alınmıştır. Alınan kan örneklerinde plazma Na, kan pH, kan pCO_2 ve pO_2 ile CO_2 ve HCO_3^- konsantrasyonları (mmol/L) saptanmıştır. Kan analizlerinde Ç.Ü. Tıp Fakültesi Merkez laboratuvarındaki kan analiz cihazı (AVL-988-3 ve AVL-995 Blood Gas System) kullanılmıştır.

Söz konusu kan verilerinin kalsifikasyonun olmadığı dönemdeki düzeylerini görmek amacı ile ovipozisyondan 1.5-2.0 saat sonra her gruptan 5'er hayvandan alınan kan örneklerinde de aynı veriler saptanmıştır.

Elde edilen tüm verilerin istatistikî analizleri ve önem kontrolleri SAS paket programında (19) yapılmış ve Duncan testi ile farklı gruplar belirlenmiştir.

Bulgular

Denemede elde edilen yem tüketimi, yumurta ağırlığı, yumurta verimi, yemden yararlanma düzeyi, şekil indeksi, kabuk ağırlığı ve kabuk kalınlığı ile ilgili bulgular Tablo 1'de verilmiştir.

Ele alınan verilerden yem tüketimi, yumurta ağırlığı ve yemden yararlanma düzeyi bakımından gruplar arasındaki farklılık istatistiki olarak önemsiz ($P>0.05$), NaHCO_3 katkılı karma yemi alan grupta yumurta verimi önemli düzeyde ($P<0.05$) fazla bulunmuştur. Şekil indeksi, kontrol grubunda 76.56 ± 0.16 , deneme grubunda 77.21 ± 0.20 olarak önemli düzeyde ($P<0.05$) farklı olmuş ve bu farklılığa yumurtaların boylarının farklı olması neden olmuştur. Kabuk kalınlığı sivri, orta ve küt kısımlar ayrı ayrı analiz edildiğinde istatistiki olarak önemsiz bulunurken kabuk ağırlığı istatistiki olarak önemli bulunmuştur ($P<0.05$).

Denemede incelenen kan analizlerine ilişkin ölçütler Tablo 2'de verilmiştir. Grupların, yumurtlamadan 22.-23. saatinde Na miktarları 148.29-148.50 meq/L olarak, kan pH'ları ise 7.28-7.26 olarak benzer bulunmuştur. Kan pCO_2 ve pO_2 (mmHg) değerleri her iki grupta benzer bulunurken kan CO_2 ve HCO_3^- konsantrasyonu (mmol/L) NaHCO_3 katkılı grupta kontrol grubundan önemli düzeyde ($P<0.05$) daha az bulunmuştur. Bu değerler yumurtlamadan 1.5-2.0 saat sonraki kan örneklerinde değişerek bu kez NaHCO_3 katkılı grupta daha fazla bulunmuştur. Yine bu dönemde pH değeri NaHCO_3 katkılı

grupta alkali ortama kayarak 7.40 ± 0.02 ile kontrol grubundan (7.30 ± 0.04) önemli düzeyde ($P<0.05$) farklı olmuştur.

Tartışma

Denemede yumurta verimi, şekil indeksi ve kabuk ağırlığı kontrol grubunda, NaHCO_3 verilen gruba göre önemli düzeyde düşük bulunmuştur.

Yumurta verimi kontrol grubunda 82.69 ± 1.38 olurken NaHCO_3 katkılı karma yemi alan grupta 87.09 ± 1.25 ile istatistiki olarak önemli düzeyde (4.4) fazla olmuştur. Başka bir deyimle birçok araştırmacının (20,21,22) yüksek sıcaklığın yumurta verimi ve yumurta ağırlığında azalmaya neden olduğunu bildirmesine karşın, yüksek sıcaklık NaHCO_3 alan grubun yumurta verimini olumsuz yönde etkilememiştir. Ayrıca yumurta tavuklarında performansı belirlemede önemli olan sodyum, potasyum ve klor arasındaki kritik denge, sodyumdaki fazlalığın klor kapsamayan NaHCO_3 gibi sodyum kaynağı ile karşılanması ile yumurta verimini sürdürmede önemli olmuştur.

Yine sıcak koşullarda, kabuk kalitesi bakımından, NaHCO_3 alan grupta önemli düzeyde iyileşme olmuştur. Her ne kadar kabuk kalınlığı bakımından gruplar arasında istatistiki farklılık olmasa da sayısal olarak katkılı grupta daha kalın kabuklu yumurtalar elde edilmiştir. Bu sayısal farklılık kabuk ağırlığında kendini göstermiş ve kontrol

Tablo 1. Deneme Süresince Grupların Yem Tüketimi, Yumurta Verimi ve Yumurta Kalitesine İlişkin Ortalama Değerleri ve Önem Kontrolleri.

Veriler	Kontrol Grubu	NaHCO_3 Katkılı Grup
Yem tüketimi, gr/gün	31.33±1.11 a*	32.22±0.80 a
Yumurta verimi, %	82.69±1.38 a	87.09±1.25 b
Yumurta ağırlığı, gr	12.10±0.03 a	12.00±0.04 a
Yemden yararlanma düzeyi	3.14±0.11 a	3.07±0.09 a
Şekil indeksi, %	76.56±0.16 b	77.21±0.20 b
Eni, cm	2.57±0.01 a	2.57±0.01 a
Boyu, cm	3.37±0.01 b	3.34±0.01 a
Kabuk kalınlığı, μ		
Sivri	232.4±1.64 a	235.6±1.51 a
Orta	226.3±1.16 a	228.0±1.10 a
Küt	217.3±1.29 a	219.9±1.39 a
Kabuk ağırlığı, gr	1.39±0.01 a	1.43±0.016 a

* Aynı sırada aynı harflerle gösterilen ortalamalar arasındaki fark önemsizdir ($P>0.05$).

Tablo 2. Kan Parametrelerine İlişkin Ortalamalar ve Önem Kontrolleri.

Veriler	Kontrol Grubu	NaHCO_3 Katkılı Grup
Ovulasyonun 22.-23. saatinde		
Sodyum, meq/L	148.29±1.77 a*	148.50±2.49 a
pH	7.28±0.33 a	7.26±0.03 a
pCO_2 , mmHg	62.59±4.38 a	59.86±4.09 a
pO_2 , mmHg	29.71±5.22 a	36.84±2.85 a
HCO_3^- , mmol/L	28.79±0.79 a	25.86±0.93 b
CO_2 , mmol/L	30.69±0.83 a	27.66±0.99 b
Ovipozisyonun 1.5-2 saat sonra		
pH	7.30±0.04 b	7.40±0.02 a
pCO_2 , mmHg	48.20±2.84 a	43.55±1.79 a
pO_2 , mmHg	45.92±2.32 a	51.25±1.69 a
HCO_3^- , mmol/L	22.64±1.01 b	26.40±0.71 a
CO_2 , mmol/L	24.10±1.01 b	27.72±0.74 a

* Aynı sırada aynı harflerle gösterilen ortalamalar arasındaki fark önemsizdir ($P>0.05$).

grubunda 1.39 ± 0.01 gr iken NaHCO_3 alan grupta 1.43 ± 0.01 gr ile 0.04 gr'lık artışla önemli olmuştur. Frank ve Burger (14)'in NaHCO_3 'ün su ile verilmesinin yumurta kabuk kalitesini artırdığını belirtmeleri, Mongin (16)'nin yumurta kabuk kalitesindeki iyileşmenin yeme NaHCO_3 eklenmesi ve yemdeki klorid düzeyinin azalması ile olacağını bildirmesi bu çalışmada elde edilen bulguları destekler niteliktedir. Diğer yandan Mongin (23) kabuk oluşumunu ilk sınırlayan etmenin kalsiyum, ikinci etmenin karbonat iyonları olduğunu vurgulamış ve sıcak havalarda yumurta kabuk kalitesinde görülen bozulmanın solunum hızının artması sonucu kan CO_2 düzeyindeki azalmaya bağlı olduğunu bildirmiştir. Yine Odom (24) sıcak stresinde kan pH'sının artmasına bağlı olarak serbest kalsiyum miktarının azaldığını bununda kabuk kalitesini olumsuz etkilediğini, Mehler ve Hartfiel (7) ise kanın asit-baz oranının CaCO_3 'ün yumurta kabuğunda birikimi için limitleyici olduğunu bildirmektedirler. Tüm bunlar bir tampon olarak karmada NaHCO_3 kullanılmasının kan HCO_3^- düzeyi ve asit-baz dengesini sağlama açısından yumurta kalitesine olan etkisini açıklamaktadır.

Plazma sodyum miktarı yaklaşık 148 meq/L olarak benzer bulunmuş ve bu değer yumurta tavuklarının plazma sodyum miktarlarına yakın olmuştur (7). Kan pH'ları kalsifikasyonun en yoğun olduğu 20-22. saatte $7.28-7.26$ olarak Altan ve Oğuz (25)'ün bildiricilerde bildirdiği değer ile benzer bulunmuştur. Kan pH'sı her iki grupta da

ovipozisyonu izleyen 1.5-2 saat sonra 20.-22. saate göre daha bazik bulunmuştur. Çünkü bu sırada yumurta kabuk oluşumu tamamlanıp ovipozisyon gerçekleşmiş ve yeni bir yumurta oluşumuna başlanmış olduğundan, HCO_3^- kullanımını azalmıştır. Kalsifikasyon aşamasında kan pH değerinin daha düşük olması, yumurta uterusu ulaştığında kandaki HCO_3^- ve CO_2 kısmi basıncının düşmesi sonucu oluşan asidozis ile açıklanabilir.

Kan CO_2 basıncına bakıldığında NaHCO_3 katkısı alan grupta (59.86 ± 4.09 mmHg) kontrol grubundan (62.59 ± 4.38 mmHg) daha düşük olduğu görülmektedir. Bu da CO_2 'tin kabuk yapımı için HCO_3^- oluşumunda kullanıldığını göstermektedir. Ovipozisyonun sonrasındaki kan örneklerinde kan HCO_3^- ve CO_2 miktarının (mmol/L) kontrol grubundan daha fazla olması ve bu bağlamda kabuk ağırlığının da kontrol grubundan fazla olması bunu açıklar niteliktedir.

Sonuç olarak, yumurtacı bildiricilerin, yüksek sıcaklık nedeni ile vücut sıcaklığını dengede tutmak amacı ile fazla solunum yapmaları ve bunun sonucu alkalozis oluşumu, yumurta kabuk oluşumu sırasında ise asidozis oluşumu söz konusudur. İşte böyle bir durumda kan tampon özelliğinin korunabilmesi için bildiricinin karma yemlerine %0.2 oranında NaHCO_3 ilavesinin gerek yumurta verimi gerekse yumurta kalitesi bakımından olumlu sonuçlar verdiği söylenebilir.

Kaynaklar

1. Salman,A.J., Hussen,M.D., Dab,M.F., Hasser,A.AL., Awad,A.AL. Performance of poultry at elevated temperatures (A Review). Sci. Rev. Arid. Zone Res., 1985; 3: 67-91.
2. Koelkebeck,K.W and Odom,T.W. Laying hen responses to acute heat stress and carbondioxide supplementation: 1.Blood gas changes and plasma lactate accumulation. Com. Biochem. Physiol. 1994. 107 A. 603-606.
3. Darre,M.J., Odom,T.W., Harrison,P.C., Staten,F.E. Time course of change in respiratory rate blood pH and blood pCO2 of SCWL hens during heat stress. Poult. Sci., 1980; 59: 1598-1599.
4. Ergün,A. Kanatlı hayvan yemlerinde sodyum bikarbonatın kullanılması. Hayvan Beslemede Sodyum Bikarbonat Sempozyumu. 1992. 112s. 61-73.
5. Hugles,R.J. Inter- relationships between egg shell quality, blood acid-base balance and dietary electrolytes. World's Poult. Sci. J., 1988; 44: 30-40.
6. Phelps,A. Sodyum bicarbonate boosts egg production, shell strength. Feedstuffs. 1987; 59: 16-17.
7. Mehner,A., Hartfiel,W. Handbuch der geflügelphysiologie. Teil I. 1983. 519s. 333-337.
8. Hamilton,R.M.G., Thompson, B.K. Effects of sodium plus potassium to chloride ratio in practical type diets on blood gas levels in three strains of white leghorn hens and the relationship between acid-base balance and egg shell strength. Poult. Sci., 1980 ; 59: 1294-1303.
9. Anonim. Sodyum bicarbonate may benefit poultry. Poult. Digest. 1986; Solvay S.E.A.Pte.Ltd., 160.
10. Omar,S., Dilworth,B.C., Stalling,K.K., Day,E.J. Performance of commercial egg type hens fed sodium bicarbonate with varying dietary levels of chloride and phosphorus. Poult. Sci. 1985. 64: 34-35.
11. Saly,J. and Fried,K. Possible improvement in egg shell quality using sodium bicarbonate. Folia Veterinaria, 1981; 25. 3(4) : 105-114.
12. Riley, W.W.Jr., Austic,R.E. Influence of dietary electrolytes on digestive tract pH and acid-base status of chicks. Poult. Sci., 1984; 63: 2247-2251.

13. Stevenson,M.H. The effect on egg production of adding sodium bicarbonate and potassium carbonate to a practical -type Layer's diet. *J. Sci. Food Agric.*, 1983; 34: 1358-1360.
14. Frank,F.R., Burger,R.E. The effect of carbondioxide inhalation and sodium bicarbonate ingestion on egg shell deposition. *Poult. Sci.*, 1975; 44: 1604-1606.
15. Miles,R.D., Harms,R.H. Relationship between egg specific gravity and plasma phosphorus from hens fed different dietary calcium, phosphorus and sodium levels. *Poult. Sci.*, 1982; 61: 175-177.
16. Mongin,P. The role of carbonate ion in egg shell formation. Pages 99-102 in: *Proc. Cornell Nutr. Conf.*, 1970; Cornell Univ., Ithaca, NY.
17. Junqueira,O.M., Costa,T., Miles,R.D., Harms,R.H. Interrelationship between sodium chloride, sodium bicarbonate, calcium and phosphorus in Laying hen diets. *Poult. Sci.*, 1984; 63: 123-130.
18. Ruiz-Lopez, B., Austic,R.E. The effect of selected minerals on the acid-base balance of growing chicks. *Poult. Sci.*, 1993; 72: 1054-1062.
19. SAS. SAS User's guide. Edit SAS Institute Inc., 1985. Carry. N.C.
20. Cowan,P.J., Michie,W. Increasing the environmental temperature Later in Lay performance of the fowl. *British Poult. Sci.* 1979; 21: 339-343.
21. Deaton,J.W. Allevation of heat stress for awian egg production. A review. *World Poult. Sci.* 1983; 39: 210-217.
22. De Andrade,A.N., Rogler,J.C., Featherston,W.R., Alliston,C.W. Interrelationships between diet and elevated temperatures (cyclic and constant) on egg production and shell quality. *Poult. Sci.*, 1976; 56: 1178-1188.
23. Mongin,P. Role of acid-base balance in the physiology of egg formation. *World's Poult. Sci. Journal.* 1968; 24: 200-230.
24. Odom,T. Thin egg shells in hot weather. A matter of survival. *Feed-stuffs.* 1989, April 24 : 20-21.
25. Altan,Ö., Oğuz,İ. Canlı ağırlık yönünden seçilmiş ve seçilmemiş bildircin (*Coturnix coturnix Japonica*) hatlarında sıcak stresinin asit-baz dengesi ve kimi yumurta verim özelliklerine etkileri. *Tr.J. of Veterinary and Animal Sci.* 1996; 20: 211-214.

